

Az összeesküvések másfél évtizede Galíciában

Az 1815-ben a Bécsi Kongresszuson a napóleoni Varsói Hercegség középső és keleti területein létrehozott és az Orosz Birodalommal perszonáluniót alkotó Lengyel Királyságban 1830. november 29-én kirobbant szabadságharchoz hónapokon át támogató rokonszenvvel viszonyult Metternich kancellár, s így I. Ferenc császár is. Hozzájárult ehhez az is, hogy I. Miklós orosz cár (és lengyel király) 1828-ban háborút indított az Oszmán Birodalom ellen, s tartani lehetett tőle, hogy balkáni pozíciói – Bécs érdekeit fenyegetve – túlságosan megerősödnek. Lázongó itáliai tartományai és siralmas pénzügyi helyzete miatt Ausztria nem tudott nyomást gyakorolni Oroszországra.

Ebben a helyzetben – az „*orosz válság*” csillapodása ellenére is – az osztrák kormány kezére játszott az 1830 novemberében kirobbant lengyel szabadságharc, amelynek támogatására az 1815 óta nyugodt Galícia lengyel nemessége, s nem jelentős részben értelmiségi rétege, polgársága is megszerveződött. A napóleoni háborúk légiós veteránjai, a diákok, a nemesi ifjak ezrével keltek át a határon, hogy a felkelt Lengyel Királyság hadseregéhez csatlakozzanak.¹ Az osztrák hatóságok még csak útlevelet se kértek a határon átkelőktől, s egy ideig a Varsóba irányuló fegyverszállítmányokat sem akadályozták.

1831. áprilisa végén átszorult Galíciába a Fjodor Vasziljevics Rüdiger tábornoktól szorongatott Józef Dwernicki tábornok 3300 fős hadteste, s májusban Benedykt Kołyszko tábornok ezerfős különítménye is a Habsburg Birodalomban talált menedéket. A szabadságharc katonáit leírhatatlan lelkesedéssel fogadták a galíciaiak, elsősorban a nemesek, arisztokraták, de a városi polgárok is. Bécs elnézte, hogy a menekültek támogatására bizottságok alakuljanak. A katonákat, elsősorban az altiszteket és a közlegényeket internálták, de akik akartak, közülük is követhették a Lengyel Királyságba harcolni visszatérő tiszteket. A szabad mozgásban egy ideig azokat se korlátozták, akik a lengyel–orosz háború utolsó hónapjában, 1831 szeptemberében menekültek Galícia területére, így Hieronim (Geralamo) Ramorino tábornok hadtestének és Samuel Rózycki tábornok különítményének tisztjei tetszésük szerint Franciaországba, Angliába vagy Belgiumba távozhattak.

Az 1831 októberét követő hónapokban több mint 8000 lengyel került Nyugat-Európába. A lengyel politikai és kulturális élet képviselői s a katonai vezetők különféle tevékenységi

¹ August Longin von Lobkowitz, Galícia kormányzója legalább 3000 főre tette a galíciai önkéntesek számát. Kieniewicz 1950: 41.

formát tartottak hasznosnak a harc folytatása, a lengyel államiság helyreállítása céljából. Lényeges, amit a kezdet kapcsán Bolesław Łopuszański történész megjegyez: „*A nyugat-európai országok e lengyel szórványközösségei egykettőre magukénak érezték az akkor ott divatos politikai doktrínákat és hozzájuk kötődve felhasználhatóknak tartották őket az ország függetlenségéért folytatandó harcban*”. A szabadkőművesség és a karbonárizmus volt az a két rokonszemű áramlat, amelyek a lengyel emigráció nagy százalékát magukba szippantották.²

A franciaországi lengyel emigráció első szövetkezése a demokrata beállítottságú Joachim Lelewel professzor által szervezett Lengyel Nemzeti Bizottság, amelynek célja a fegyveres harc folytatása volt. Ennek jegyében talált kapcsolatot a Világ Legmagasabb Sátra nevű szabadkőműves szervezettel. A Demokratikus Karbonári Szövetséget irányító Legmagasabb Sátor 1833-ra készítette elő a franciaországi, németországi, itáliai forradalmat, amelyben a lengyelek részvételére is számított.³

Józef Zaliwski ezredes (1798–1855), aki egy önálló litvániai felkelőcsapat parancsnokaként tett hírnévre szert 1831 nyarán, Magyarországon átkelve⁴ 1832 januárjában jelent meg Párizsban. Lelewel úgy mutatta őt be az általa megismert szabadkőművesek körében, mint az 1830/31-es szabadságharc legderekabb katonáját. Zaliwski azonnal folytatni akarta a pár hónappal azelőtt levert szabadságharcot – partizánháborúként, amelyben az orosz birodalom európai területén szétszórt 20–25 fős partizáncsapatok százai a cári csapatok egy-egy ponton történő összpontosítása következtében lehetővé teszik jelentős területek felszabadítását, ahol viszont akadálytalanul állíthatók talpra reguláris haderők. Zaliwski meggyőződése szerint az adott területeken fölös számmal találhatók képzett tisztek és katonák, mi több, titkos fegyverraktárak is. Az orosz haderők zömét egyébként is elvonja a nyugtalan balkáni térség. A terület, amely legalkalmasabb a 20–25 fős egységek megszervezésére: Galícia.⁵

E spekulációláncolatra épült terv azzal sem számolt, hogy a nemzetközi karbonári-szervezetet nem érdekelte különösebben az I. Miklós cár elleni háború; vezetői Franciaországot, Németországot, Itáliát akarták az európai forradalom tisztítótüzevel elárasztani, így lengyel harcosokra e térségben lett volna szükségük.

Az 1830/31-es szabadságharc által mozgósított galíciai közvélemény továbbra is tevékeny maradt. A karitatív bizottságok nem oszlottak fel, s mivel okafogyott működésükkel szemben már nem volt elnéző a bécsi kormány, apránként különféle befolyás alatt álló és ideológiájú illegális szervezetekké alakultak át. Közben a Lelewel Lengyel Nemzeti Bizottságából kivált radikális szárny 1832 márciusában megalakította a Lengyel Demokrata Társaságot (Towarzystwo Demokratyczne Polskie). Az év végén a francia kormány Pétervár követelésére feloszlatta a Lengyel Nemzeti Bizottságot, s azokat a tagjait, akik a *Felhívás az oroszokhoz* című kiáltványt aláírták, kiutasította az országból.⁶ Az aláírók között Józef Zaliwski neve is szerepelt.

² Łopuszański 1972: 6.

³ Kieniewicz 1950: 61.

⁴ Kovács 1959: 211.

⁵ Sikorski (szerk.) 1965: 455., 456.

⁶ Sokołowska 1984: 17.

Lelelew Zaliwskivel együtt a „*Nép Bosszúja*” néven azonnal megalakította annak utód-szervezetét, amelynek célja részben a partizánhadjárat előkészítése volt.⁷ Ennek jegyében programjában egy bővített mondatban szociális kérdéseket is érintett: „*Földhöz juttatni az önállóvá tett parasztságot, egyszóval teljhatalmat a népnek, minden a népakarat által és a nép javára*”.⁸

A Legmagasabb Sátor már 1832-ben visszavonta a következő évre tervezett összeurópai forradalom kirobbantását. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1833 elején Lengyel Nemzeti Sátor néven a felosztott nemzet ügye mellett elkötelezett szabadkőműves szövetség alakult. A „*Nép bosszúja*” nevű szervezet anyagi támogatását azonban ez is attól tette függővé, hogy az szabadkőműves rend szerint szerveződjék és működjék.

1833 első hónapjaiban Artur Zawisza vezetésével több lengyel emisszárius szivárgott a Porosországhoz tartozó Poznańi Nagyhercegségen át a Lengyel Királyságba, s alig félszáz emberével Zaliwski is megjelent Galíciában. A különböző szinten beavatott és megszervezett helybeliek támogatását elsősorban morális, érzelmi alapon kikényszerítve – merthogy az 1831-es szabadságharc folytatásáról van szó – március második felében több néhány főből álló csoporttal átkelt az orosz határon. Megjelenésük nem váltott ki felkelést Oroszország nyugati tartományaiiban és a Lengyel Királyságban. E kisebb csoportok legfőbb célja végül az lett, hogy – nemegyszer a felszabadítandóknak tartott parasztok által is – üldözött tagjaik visszamenekülhessenek Galíciába. Sokukat elfogtak és Szibériába száműzték.⁹ Határozottabb fegyveres akciókat Artur Zawisza és emisszáriustársai kezdeményeztek, akiket emiatt kivégeztek. Zaliwski április 20-án tért vissza Galíciába, az akciót lefújta, folytatását a következő évre tűzte ki.

Ezekkel az eseményekkel szinte egy időben, május 5-én a Konstantinápolyhoz közeli Kütahyában aláírták azt a nemzetközi szerződést, amely szabályozta azt, hogy az orosz kormány milyen feltételekkel avatkozhat be az Oszmán Birodalom ügyeibe. Ez kioltani látszott a Balkán miatt hamu alatt izzó orosz–osztrák konfliktus lehetőségét. Mindenesetre ettől kezdve Bécsnek nem volt szüksége a lengyel kártyára. Ez egyben azt is jelentette, hogy meg kellett szabadulni a tevékenységükkel birodalmi érdekeket is veszélyeztető lengyel emigránsoktól. Rövid idő alatt négyszáz lengyel emigránst távolítottak el Ausztriából.

A lengyel emigránskérdés elevevébe vágott az 1833. szeptember 18–19-én Münchengrätzben megkötött orosz–osztrák egyezmény is. Ebben I. Miklós cár lemondott az 1815-től Szabad Városként működő, s így az egyik felosztó hatalomhoz sem tartozó Krakkóról – amelyre egyébként lengyel királyként tartott igényt –, s a három, egykori lengyel területeken osztozó szomszédos állam közös érdekként megerősítette, hogy Lengyelország felosztottságában teljes mértékben szolidárisak, s ezt bizonyítandó, a politikai bűnelkövetőket és dezertőröket kölcsönösen kiadják egymásnak. Az emigránsok között az egyik első letartóztatott 1834-ben Józef Zaliwski volt, akit három évvel később húszévi várfogságra ítélték.

A letartóztatások azonban már nem tudták megakadályozni annak az összeesküvés-hálózatnak a létrejöttét, amely az 1830-as évek második felében szinte egész Galíciát befedte.

⁷ Dżakow–Nagajew 1979: 18.

⁸ Kieniewicz 1950: 70.

⁹ Szostakowicz 1984:147–151.

A hálózat kialakulásához meghatározó módon járult hozzá az 1834 áprilisában Bernben megalapított Ifjú Európa nevű szervezet nyomán Giuseppe Mazzini tanácsára – Szymon Konarski tevékeny közreműködésével és Joachim Lelewel támogatásával – létrejött Ifjú Lengyelország. Mazzini elsőként szakított a karbonári mozgalomban uralkodó kozmopolitizmussal, s annak nehezen megragadható „népszabadság” fogalmát a „népek szabadságával” helyettesítette. Elvetette a karbonarizmus szabadművességre emlékeztető jelképrendszerét, az emberiség helyett az egyes népeket szólította fel belső megújulásra, „megfiatalodásra” és harcra a Szent Szövetség zsarnokságával szemben.¹⁰

Az Ifjú Lengyelország hatására, s ennek mintegy hazai változataként alakult meg Krakóban 1835. február 11-én a Lengyel Nép Szövetkezése nevű szervezet. Az alapítóatyák közül hat emigráns volt és egy krakkói ügyész: Henryk Bogusz. A Lengyel Nép Szövetkezése Bukovinán kívül egész Galíciát és a Krakkói Szabad Várost (Krakkói Köztársaságot) is behálózta. Különböző néven alakultak alszervezeteik a przemysli és sambori diákok, a lemergi egyetemisták és kézművesek, a római katolikus, de még a görögkatolikus papi szeminárium klerikusai között is. Szymon Konarski révén a Lengyel Nép Szövetkezése az Orosz Birodalomban is eredményesen építette ki hálózatát – állítólag 3000 embert sikerült beszerveznie –, s az orosz forradalmi demokratákkal is igyekezett kapcsolatot teremteni.¹¹ Kiemelt feladatként szerepelt a lengyel jobbágyság bevonása a Lengyelország helyreállításáért folytatandó harcba. Határozott társadalomátalakító szociális program kidolgozására a Lengyel Demokrata Társaság készítette a Lengyel Nép Szövetkezését. A Lengyel Demokrata Társaság 1836-ban Poitiersben kiadott manifesztuma ugyanis a jobbágyfelszabadítást és a teljes jogegyenlőséget kiemelt programjának tartotta. Galíciába küldött ügynökei is ezt hirdették.

A Lengyel Nép Szövetkezése és különböző nevű alszervezetei tevékenységét egyre veszélyesebbnek tartotta a bécsi kormányzat. Titkosrendőrsége kinyomozta és hivatalnokai, ágensei révén figyelemmel kísérte tagjai mozgását, működési körét és tevékenysége eredményességét. Ezzel kapcsolatos információit az orosz és porosz rendőrhatalóságokkal is kicserélte, amelyeket – esetenként – intézkedéseiről is tájékoztatott. Miután kiderült, hogy az összeesküvésben a hadseregen belül a 10. (Mazuchelli), a 30. (Nugent) és az 57. (Haynau) gyalogezred – elsősorban a szláv közösségi eszmékre fogékony – tisztjei és altisztjei közül többen is „érintettek”, eljárásaikban, ítéleteikben a hatóságok mind kíméletlenebbek lettek. Oroszországban 1838-ban göngyölítették fel az összeesküvő-hálózatot. A jelképes véget Szymon Konarski kivégzése jelentette 1839 elején. Ausztriában 1837 és 1841 között fokozatosan számolták fel a földalatti szervezeteket. Súlyos ítéletek születtek, de a halálos ítéleteket kegyelemből rendszerint húszévi várfogságra változtatták. Így került el a kivégzést a katonai összeesküvők vezetője, Tomaš Dmitrašinović hadnagy, a Nugent gyalogezred tisztje is.¹²

¹⁰ Łopuszański 1972: 7–8.

¹¹ Groniewski–Skowronek 1971: 128–129.

¹² Archiwum Główne Akt Dawnych, Teritorialne władze wojskowe we Lwowie 1774–1918. Dep. Q, T K. K. Militär Untersuchungs Kommission in Lemberg (1833–1857). 1841 Protokoły przesłuchań 6346.

A Galíciában támadt ideológiai űrt 1842-től kezdve a Lengyel Demokrata Társaság töltötte ki, amely korábbi álláspontját módosítva, csak az arisztokráciával akart leszámolni, a nemességet – demokratikus hagyományai és addigi áldozatvállalásai miatt is – a függetlenségi harc legfőbb támaszának tartotta.¹³ A jobbágyság és a nemesség érdekeinek egyeztetésére azonban nem rendelkezett reális programmal, azt az államiság helyreállítása utáni időre napolta el. Meg volt győződve arról, hogy a jobbágyfelszabadítás pusztá kihirdetésére parasztok milliói fognak a függetlenségi harc zászlajai alá felsorakozni, s könnyen elsöprik az országrablók százezres hadait.

Az osztrák kormány is meghatározó fontosságúnak tartotta a galíciai jobbágyság magatartását, s mindent megtett, hogy az az uralkodó rendíthetetlen támasza legyen. Már II. József császár is a galíciai jobbágyság megnyerésére törekedett a lengyel–litván állam feldarabolásába belenyugodni nem akaró nemességgel szemben. Összbirodalmi programjában az állam modernizálása elengedhetetlen feltételének tartotta a belátható időn belül megvalósítandó jobbágyfelszabadítást, pontosabban azt, hogy a jobbágy pénzért válthassa meg a földesúri szolgáltatást. Addig is azonnali intézkedéseket hozott érdekeik védelmére. A francia forradalom megrettentette utódját, az 1790-ben trónra lépő II. Lipótot. Attól tartott, hogy a jobbágyfelszabadítás ellenőrizhetetlen társadalmi folyamatokat indíthat el, s a francia forradalomra emlékeztető szociális felfordulást, politikai földindulást idézhet elő.¹⁴ Az osztrák kormányzat ettől kezdve a jobbágyrendszer fenntartásában látta a fennálló társadalmi rend stabilitásának garanciáját. Ennek jegyében szigorúan fellépett azokkal a nemesekkel szemben, akik saját birtokaikon fel akarták szabadítani a jobbágyokat. Bécs az ellentmondásos helyzetet azzal fordította a maga javára, hogy – kerületi, tartományi hivatalai révén – a jobbágyok érdekvédelmezőjének tüntette föl magát. Az osztrák, sziléziai és cseh hivatalnokokkal elárasztott galíciai hivatalok egyik legfőbb feladata az államiság helyreállításában érdekelt lengyel nemesség ellenőrzése, kordában tartása, s a nép számára a „jó császár” mítoszának meggyökereztetése volt. A nép megnyerésére a vidéket parasztgúnyában járó összeesküvők aggodalommal tapasztalhatták, hogy a nyugat- és közép-galíciai lengyel jobbágy, ha nemzetisége felől érdeklődtek, magát „*császárinak*” mondta, számára az úr és a lengyel egy fogalmat jelentett.¹⁵ A közösségi hovatartozás „*császári*”-ként való meghatározása egyben arra is utalt, hogy a jobbágy oltalmát az osztrák uralkodótól remélt.

Az összekötő a császár és a jobbágy között – különböző szinteken – a járási, a kerületi hivatalnok lett. Hogy milyen eredménnyel, arra legbeszédesebb bizonyíték Joseph Breinl Ritter von Wallersten példája volt. Breinl, a pilseni polgármester fia, 1802-ben született Prágában. 1836 elejétől töltötte be a tarnówi sztarosza tisztségét, s tevékenységének kezdetén a Lengyel Nemzet Egyetemes Konföderációja nevű összeesküvő szervezet felszámolásáért uralkodói dicséretben részesült. Gyűlölte a lengyel nemességet. Gyakran mondta: „*a hivatalnokok és a parasztok teljességgel be tudják népesíteni Galíciát, amelyhez nincs szükség*

¹³ Sikora 1974: 18–19.

¹⁴ Szubert 2014: 51.

¹⁵ Uo. 55.

*a birtokosok középosztályára...*¹⁶ Büszkén hirdette azt is, hogy sztarosztasága tíz éve alatt kerülete minden parasztjának szabad bejárása volt hozzá, s tökéletesen ismerte a jobbágyság minden gondját-bajját. Bizonyíték rá az 1787-ben született Jakub Szelával tartott kapcsolata is, aki harmincyolc éven át volt a siedkliska-boguszi és smarzowai parasztek teljhatalmú megbízottja. E települések jobbágjai – élükön Jakub Szelával – állandóan perben álltak földesurukkal, Stanisław Bogusz-sal, s a család más képviselőivel. Bogusz, mint gazdálkodó nemesember győztesen került ki a Szelával ismétlődő konfliktusokból, s jobbágjának „*megátalkodottságát*” többször durván megtorolta.

A Lengyel Demokrata Társaság 1845 őszére össznemzeti felkelést hirdetett a három felosztó hatalom egykori lengyel területein. Ehhez valamilyen szinten megszervezte Nyugat- és Közép-Galícia nemességét, valamint a Krakkói Köztársaság lakóinak egy részét – értelmiségieket, nemeseket, bányászokat. A felkelés a Lengyel Királyságra is kiterjedt volna, annak ellenére, hogy ott a legkisebb mozgolódást is vasmarokkal fojtotta el az 1831-es szabadságharc leveréséért Varsó hercege címet viselő helytartó, Ivan Fjodorovics Paszkevicz tábornagy. Az általa foganatosított letartóztatások elől 1843-ban, amikor a münchengrázi szerződés kötelező érvénye megszűnt, mintegy 3000 fiatal szökött át a Lengyel Királyságból Poroszországba.¹⁷

A felkelés előkészületeiről a porosz és osztrák hatóságok pontos információkkal rendelkeztek. 1846 januárjában letartóztatták a Poznańi Nagyhercegségben megjelent emisszáriusokat és hazai összekötőiket, s erről tájékoztatták az osztrák kormányt, amely többé-kevésbé tisztában volt azzal, hogy mi készül Galiciában. Ha a felkelés oly méretű lett volna, amilyennek az emigráns lengyel demokraták tervezték, elfojtásához nem lett volna elegendő katonai erő, mivel a Galiciában állomásozó gyalogezredek és lovasosztályok eleve békelétszámmal rendelkeztek, s közel 50 000 főt tett ki a szabadságolt katonák száma.¹⁸

Breinl, amennyire lehetett, felkészült a várható eseményekre. 1845 decemberében köriratban hívta fel a parasztek figyelmét „*a rosszban sántikáló emberekre*” és „*bajkeverőkre*”. Az ugyanebben az időben összehívott falusi előjáróságot arra intette, hogy „*éjszakánként ketőzött figyelemmel kísérik az összeesküvők gyűléseit, amelyekre leggyakrabban nemesi udvarházakban, intézői irodákban, plébániákon kerül sor*”. Ugyanebben az időben egy ismeretlen lovas hírnök is járta a falvakat, azt a hírt terjesztve, hogy „*szegényparasztek, közel balvégeket, mert rövidesen lemészárolnak benneteket uraitok*”.¹⁹

A felkelésbe beszervezettek nem érzékelték a veszélyt. Az emisszáriusok meggyőzték őket, hogy a jobbágyfelszabadítás kihirdetésével azonnal maguk mellé tudják állítani a népet. Egy részüknek február 18-án kellett volna Tarnówot elfoglalni. Miután a várt 2000 ember helyett alig százan jelentek meg a kijelölt helyen, a támadást lefűjték. Más városok – például Sanok – esetében is ugyanez történt. A gyülekezőhelyekre tartó vagy éppen a gyülekezőhelyekről hazatérő felkelőket a hetek óta ellenük mozgósított parasztek fogták el, s elevenen

¹⁶ Uo. 81.

¹⁷ Rewolucja polska 1846 roku: XIV.

¹⁸ Szubert 2014: 126.

¹⁹ Uo. 85.

vagy holtan a kerületi központokba szállították. Ezzel egyidejűleg vette kezdetét az udvarházak feldúlása, kirablása, tulajdonosaik, s az uradalmi hivatalnokok legyilkolása. Tucatnyi pap is áldozatul esett a jobbágyok spontán bosszúhadjáratainak. A felkelés elsősorban a tarnóvi kerületet ölelte fel, ahol az udvarházak nyolcvan százalékát elpusztították, s több száz nemeset mészároltak le. Drámájuk jelképe a Bogusz család lett, amelynek öt férfitagját – Stanisław, Wiktoryn, Nikodem, Włodzimierz, Tytus – ölték meg. Tragikus sorsukért a személyes bosszú által is hajtott Jakub Szelát terhelte a felelősség. A felkelést azonban nem ő robbantotta ki, mert Tarnówból csak az események harmadik napján, február 20-án tért vissza falujába, ahol valóban élére állt a parasztnak. A tarnóvi kerület határán túl terjedt hírnevének köszönhetően, hogy mintegy ötven falu kiáltotta ki őt képviselőjének, s ennek nyomán elterjedt róla, hogy ő „*a parasztnak királya*”.

A napokon át tartó kegyetlen vérengzésről, amely részleteiben leginkább a Horea–Cloșca-felkelésre emlékeztetett, részletesen beszámolt levelezői révén a poroszországi lengyel sajtó, amelynek híreit a német, francia, belga és angol újságok is átvették, kiegészítve azokkal a kommentárokkal, miszerint a bécsi kormányzat galíciai jobbágyaival mészároltatta le a felkelt lengyel nemeseket. Elterjedt, hogy Breinl sztarosztja egy meggyilkolt nemesért 10 aranyat fizetett, míg az elevenen átadottért csak 5 arany volt a jutalom. Így ösztökélve a parasztnak arra, hogy földesuraikat agyonverjék. Hogy ez valóban így volt-e, s hogy az egész nemességellenes akciót központilag Bécsből szervezték, arra vonatkozóan – mint ezt legutóbb megjelent könyvében a kérdés legavatottabb szakértője, Tomasz Szubert is leszögezi – ez ideig még nem került elő dokumentum.²⁰

Idevonatkozó tartalma miatt ezért érdemes idéznünk egy korabeli szemtanút, gróf Arthur Seherr-Thoss, a porosz hadsereg kilépett tisztjét, a 12. huszárezred majdani századparancsnokát és Leiningen honvédtábornok parancsörtisztjét, aki felesége révén Zemplén megyei birtokos volt. Seherr-Thoss 1846 februárjában a híres mościskai lóvására akart menni. „*Mościsko Tarnów és Krakó között fekszik. A császári és királyi vámhivatalban – akkor még főnnállott a vámvonal Magyarország és Ausztria között – figyelmeztettek, hogy ne menjek át Galíciába, mert ott a legközelebbi napokban forradalom üt ki*” – kezdi visszaemlékezését Seherr-Thoss azokra az eseményekre, amelyekre rémálmában sem gondolt volna.²¹ Útja során Pilzón átkelve szemtanúja volt az egyik Stadnicki gróf kegyetlen meggyilkolásának, s azt is megtudta, miben reménykedtek az uraikat gyilkoló fölkelt jobbágyok: „*[...] mindezt a kormány parancsából teszik, amely a nemesek birtokait önekik szándékozik adni*”. Csak lélekjelenlétének köszönhetően, hogy szolgájával együtt nem jutott a lemészárolt lengyel nemesek sorsára. A látottakról azonnal jelentést tett Tarnówból Breinl sztarosztjának. „*Ő sajnálkozását fejezte ki a történetek fölött, de egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy a dolgon nem segíthet semmit*” – összegzi fellépésének eredménytelenségét Seherr-Thoss, s megjegyzi: „*Tudva van, hogy a történet Metternich államkancellárt tartja az 1846-ik évi február 19-iki fölkelés szervezőjének, aki e fölkelést azon okból indította volna meg, hogy elejét vegye egy tervezett lengyel zendü-*

²⁰ Uo. 88., 86.

²¹ Seherr-Thoss 1881: 283.

lésnek”.²² E feltevés hitelesítéséül szemtanúként tesz visszaemlékezésében vallomást: „Tény, hogy midőn én február 19-én délután a kerületi kapitányságnál voltam, ott a parasztnak, akik a környékből több elfogott nemeset vagy megölt nemeseknek holt testeit hozták, ezekért saját szemem előtt megfelelő pénzüsszeget kaptak. Az igazság érdekében meg kell említenem, hogy szájakba rágták a parasztnak, hogy senkit meg ne öljenek, hanem csak elégedjenek meg az uraságok elfogásával. Nagyon természetes azonban, hogy az ily plátói figyelmeztetések az állattias és vagyonra szomjas népnél eredmény nélkül maradtak. A következő napon szekérszámra hozták a városba az elfogottakat, a sebesülteket és a megölteket.”²³ Seherr-Thoss a katonaság magatartására is utal. Legedics altábornagy katonai kíséretet ígért mellé adni, de öt napba telt, míg sikerült szavát állnia. Ezalatt elterjedt, hogy a tarnóvi kerületben 30 000 paraszt közeledik a város felé a zsidók és a nemesek – általában a nem parasztködmönt viselő – lemészárlására. Az I. (Ferdinánd császár) könnyűlovasezred parancsnoka, Moltke ezredes arra hivatkozott, hogy ekkora túlerővel szemben nem tud fellépni.²⁴

A Bogusz család egyik túlélő tagja, Henryk Bogusz volt, aki Krakóban társalapítója volt a Lengyel Nép Szövetkezésének, de hamar hátat fordított az illegális politizálásnak. Családjá férfitagjainak lemészárlása miatt, Jakub Szelát vádolva, panaszlevelet juttatott el I. Ferdinánd császárnak, de azt előbb egy német lap, a *Berliner Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen* 1846. május 7-i számában is közzétette. Szela és Metternich az európai köztudatban ikertestvérek lettek a vérengzésben. Henryk Dmochowski szobrászművész is így ábrázolta őket az általa készített és több száz példányban piacra dobott érmén. Az osztrák kormányt ért vád megalapozottságáról Bismarck későbbi német kancellár is meg volt győződve, s a francia és angol követ is ilyen szellemben tájékoztatta a kormányát. E hír terjedésének Metternich úgy akarta elejét venni, hogy Poroszországban kijárta a Galíciáról szóló írások szigorú előzetes cenzúrázását.²⁵

A sajtóközlemények hatásával, közvéleményformáló erejével a bécsi kormánynak is számolnia kellett. Intézkedésének eredményeként Breinl sztarosztát 1846 júliusában áthelyezték Brünnbe, de „az utóbbi (1846) események alatt tanúsított eredményes működéséért” Lipótrenddel tüntették ki. Rajta kívül még 48 polgári személy kapott különféle rendű és rangú kitüntetést, valamint 22 község és 17 személy részesült pénzjutalomban.²⁶ A jutalom a galíciai nemesi-demokrata mozgalom eredményes felszámolásáért járt.

Szela Breinl eltávolításával elveszítette legfőbb pártfogóját, aki 1846. április 19-én öt Tarnóiban „védőörizet” alá helyeztette. Noha jó körülmények között tartották fogva, le kellett nyelnie a Breinl által beadott keserű pirulát. Kérésére ugyanis a tarnóvi kerületben neki kellett felszólítania az uraik lemészárlásában részt vett császárhű jobbágyokat, hogy a robotot továbbra is végezzék uraik vagy legyilkolt uraik özvegyeinek birtokain, mert a földek az

²² Uo. 285.

²³ Uo. 285–286.

²⁴ Uo. 286.

²⁵ Szubert 2014: 137.

²⁶ Uo. 148.

1846-os ínséges esztendő után nem maradhatnak parlagon. Addigi hívei ettől kezdve mindinkább ellenségüknek tekintették Szelát. A jobbágyokat kollektíve csak jelentéktelen szolgáltatások elengedésével jutalmazta Bécs. Breinl eltávolítása után Szelának – saját érdekében is – el kellett hagynia Galíciát. Bukovina kolonizálendő területén kapott 36 holdnyi gazdaságot. Családjával együtt 1848 februárjában, a párizsi forradalom kitörése előtt kelt útra új otthonába, ahol utódai idővel elnémetesedtek.

Kovács István

Források

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Archiwum Główne Akt Dawnych. (Régi Iratok Levéltára), Varsó.

Teritorialne władze wojskowe we Lwowie 1774–1918. Dep. Q, T K. K. Militär Untersuchungs Komission in Lemberg (1833–1857). 1841 Protokoły przesłuchań 6346.

Hivatkozott irodalom

Djakow, Władimir – Nagajew, Aleksiej 1979: *Partyzantka Zaliwskiego i jej pogłosy (1832–1835)*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Groniewski, Krzysztof – Skowronek, Jerzy 1971: *Historia Polski 1795–1914*. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.

Kieniewicz, Stefan 1950: *Konspiracje galicyjskie (1831–1845)*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Kovács Endre 1959: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Łopuszański, Bolesław 1972: *Stowarzyszenie Ludu Polskiego (1835–1841). Geneza i dzieje*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Rewolucja polska 1846 roku. (é. n.): *Wybór źródeł*. (Feldolgozta: Stefan Kieniewicz). Wydawnictwo Zakadu Narodowego imienia Ossolińskich, Wrocław.

Gróf Seherr-Thoss, Ártur 1881: Emlékezések múltamból. Fordította: Könyve Nándor. *Buda-pesti Szemle*, 27. 395–410.

Sikora, Adam 1974: *Gromada Ludu Polskiego*. Wiedza Powszechna, Warszawa.

Sikorski, Janusz (szerk.) 1965: *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. II. kötet. 1648–1864*. (Szerk.: Janusz Sikorski). Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.

Sokołowska, Stefania 1984: Geneza emigracyjna wyprawy J. Zaliwskiego. In: *Spoleczeństwo polskie i próby wznowienia walki zbrojnej w 1833 roku*. (Szerk.: Djakow, W. A. – Kieniewicz, S. Kieniewicz – Śliwowska, W. Śliwowska – Steblij, F. I. Steblij). Zakłady Narodowe

im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 7–30.

Szostakowicz, Bolesław, 1984: Uczestnicy wyprawy J. Zaliwskiego na katordze i zesłaniu (na podstawie materiałów Archiwum Państwowego w Irkucku). In: *Spoleczeństwo polskie i próby wznowienia walki zbrojnej w 1833 roku*. (Szerk.: Djakow, W. A. Djakow – Kieniewicz, S. Kieniewicz – Śliwowska, W. Śliwowska – Steblij, F. I. Steblij). Zakłady Narodowe im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 146–159.

Szubert, Tomasz 2014: *Jak(ó)b Szela. (14) 15 lipca 1787–21 kwietnia 1860*. Wydawnictwo DiG, Warszawa.